

Izvorni znanstveni rad

UDK 61-055.2 Ristović-Štampar, D.

Darija Hofgräff¹

Stella Fatović – Ferenčić²

ULOGA I DOPRINOS DESANKE RISTOVIĆ ŠTAMPAR (1882. - 1968.) RAZVOJU ŠKOLSKE POLIKLINIKE U ZAGREBU (1925. - 1941.)

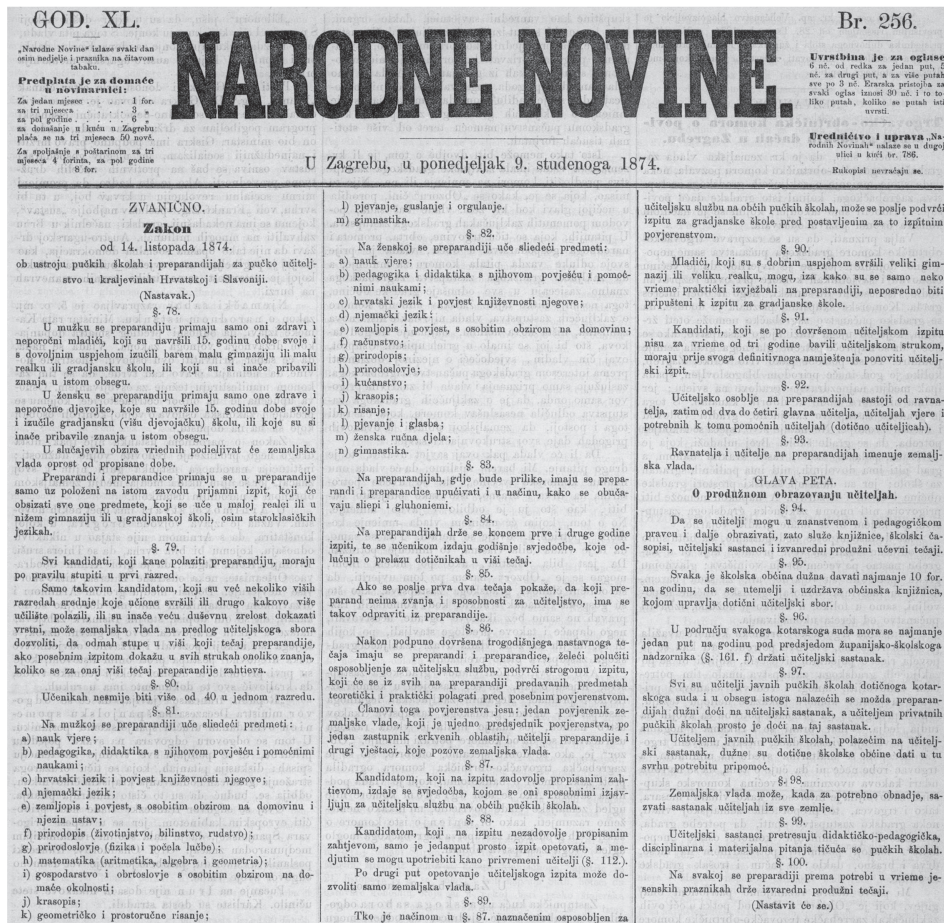
U ovom radu prikazat ćemo doprinos Desanke Ristović Štampar (1882. - 1968.) razvoju Školske poliklinike u Zagrebu u razdoblju od 1925. do 1941. godine. U hrvatskoj medicinskoj historiografiji uloga ove liječnice ostala je zanemarena, a njezin život i sudbina nepoznati medicinskoj i široj zajednici. Rekonstrukcija njezinog života, koju ovdje objelodanjujemo po prvi put, napravljena je na temelju arhivskih izvora i usmene predaje jedine živuće kćeri Andrije Štampara, gospođe Zore Štampar. Na temelju navedenog, prikazana je dinamika njezinoga rada u Školskoj poliklinici u Zagrebu, ispravljene pogreške vezane uz početak njezine liječničke službe i razriješene zablude vezane uz njezino djevojačko prezime, kao i točan nadnevak njezine smrti - 5.ožujka 1968. godine.

Ključne riječi: školska medicina, Školska poliklinika u Zagrebu, Desanka Ristović Štampar (1882.-1968.), povijest medicine

Uzletom pozitivizma promiče se razvoj prirodnih znanosti i njihova ugradnja u sve sfere života. Napredak u obrazovnom sustavu postaje osnova razvoja što se očituje i u donošenju školskih zakona prilagođenih novim postignućima u sklopu prirodnih znanosti. Prvi Zakon o školstvu izašao je 14. listopada 1874.,

1 Darija Hofgräff, dipl. povjesničarka i arhivistica, Hrvatski državni arhiv, 10000 Zagreb, Marulićev trg 21 / E-mail: dhofgraeff@arhiv.hr

2 Prof. dr. sc. Stella Fatović – Ferenčić, Odsjek za povijest medicinskih znanosti, Zavod za povijest i filozofiju znanosti, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, 10000 Zagreb, Gundulićeva 24

SLIKA 1.

Narodne novine 1874. Zakon o ustroju pučkih škola i preparandijah za pučko učiteljsko u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji od 14. listopada 1874.

u vrijeme vladavine cara Franje Josipa I (sl. 1). Njime je reguliran ustroj pučkih škola i preparandija za pučke učitelje u Kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji, sadržava odredbe o nastavnim planovima i programima, te odredbe o učilima koja se rabe kod tumačenja gradiva.

U skladu s takvim razvojem, školska djeca dolaze u žarište društvenoga interesa kao nikada do tada. Raspravlja se o njihovim psihološkim potencijalima, zdravlju, konstituciji, rastu i razvoju. Ovi procesi odvijaju se s jedne strane kroz školstvo, a s druge kroz zdravstvenu zaštitu, njihovom uskom suradnjom i međusobnim poticanjem.

Medicina se u to vrijeme razvija zahvaljujući utjecaju temeljnih znanosti, pretendirajući da bude paradigmatička struka industrijskog liberalnog društva. Organicistički pogled na društvo oblikuje se u dominantni globalni pokret zaštite zdravlja i postaje moćnim oruđem novo oblikovane i aktualne preventivne sfere (5). Snaga socijalnih argumenata donijela je korjenitu promjenu u percepciji medicine i liječenja, kao i uloge liječnika. Novi ključni element koji određuje liječničku profesiju sada je binom učitelj/liječnik, s naglaskom na učitelj jer upravo neznanje, uz siromaštvo, postaje najveći neprijatelj naroda.

Navedene komponente liječničke profesije sigurno se sažimaju u liku Desanke Ristović Štampar (1882. - 1968.). Njezino pregalaštvo u razvoju Školske poliklinike u Zagrebu u razdoblju od 1925. do 1941. godine ostalo je zanemareno u hrvatskoj medicinskoj historiografiji, a njezin život i sudbina nepoznati medicinskoj i široj zajednici. Rekonstrukcija njezinog života, koju ovdje objelodanjujemo po prvi put, napravljena je na temelju arhivskih izvora i usmene predaje jedine živuće kćeri dr. Andrije Štampara, gospođe Zore Štampar Lukovnjak³.

Uvođenje institucije školskoga liječnika 1893. godine

Hrvatska je slijedila europske ideje školske higijene unatoč nepovoljnom društvenom i političkom položaju šezdesetih i sedamdesetih godina XIX. stoljeća, u vrijeme kada se borila s dvostrukom tuđinskom vlašću u Hrvatsko-ugarskom nagodbom. Godine 1871. na Prvoj općoj hrvatskoj učiteljskoj skupštini raspravljalo se o budućem ustroju pučkih škola, pred donošenje prvog zdravstvenog zakona 1874. godine. On je, između ostalog, propisivao i higijenske standarde za izgradnju škola, a njime je uvedena i obvezna gimnastika, kao i to da svaka škola mora imati "gombalište" (24).

Naredbom iz 1875. godine izdaje se „Napatuk za podžupanijske liječnike i gradske fizike“ kojim se liječnici zadužuju za nadzor u školama, a dvije godine kasnije Zbor liječnika, na prijedlog Pedagoško – književnog zbora, podnosi vladi postavku u kojoj su opisani loši higijenski uvjeti u školama. Uz to se predlaže da se u učiteljskim školama uvede nastava školske higijene, te da se u podžupanijske školske odbore delegiraju liječnici. I nastojanje Zbora liječnika da se na Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu uvede kolegij iz higijene je uspjelo 1879. godine (15).

Godine 1883. izašla je i posebna *Naredba o nadziranju pučkih škola pod zdravstvenim organima* kojom se obvezuje na redovitu školsku kontrolu, sudjelovanje uredovnih liječnika u komisijama za gradnju i pregradnju škola, te njihovo članstvo u mjesnim školskim odborima koji su skrbili za zdravlje djece. U jednoj

3 Zahvaljujemo gospođi Zori Štampar na pomoći u rasvjetljavanju pojedinosti života Desanke Ristović Štampar

od naredbi se kaže: „*Bditi da se djeca bolujuća od kakve priljepčive bolesti iz škole uklone i tek onda u nju puste kada liječnik posvjedoči da su posve ozdravila i bolest da je svoju priljepčivost izgubila*“ (21).

Liječnici javnih službi postaju tako članovi mjesnih školskih odbora sa zadaćom nadzora nad provođenjem zdravstvenih propisa⁴. Svi navedeni propisi odgovarali su suvremenim zahtjevima higijene, te su bili usmjereni na čuvanje kolektivnog zdravlja učenika. Kao dalji korak u zaštiti, tražilo se i postavljanje posebnih školskih liječnika koji bi preuzeli dužnost sustavnoga nadzora nad zdravljem svakog učenika. Tako je prvi školski liječnik u Hrvatskoj imenovan za gimnaziju i realku, u Zagrebu, 1893. godine. Dužnost mu je bila jednom mjesečno obaviti pregled škola i učenika, zatim pregledati učenike oboljele od zaraznih bolesti te liječiti siromašne. Iste je godine imenovan i prvi zubni liječnik za đačke domove i obrtničku školu (14-18).

Mnogi onovremeni liječnici - od Ivana i Milivoja Dežmana, Frana Gundruma Oriovčanina, Antuna Lobmayera, Viktora Gjurkovečkog, Vladimira Jelovšeka, Radovana pl. Markovića do Andrije Štampara već donose svoje vizije koncepta školske higijene u obliku poduka o zdravlju i zaštiti djece od najčešćih zaraznih bolesti. Uz liječničke članke, izlaze i brojne druge publikacije koje pišu učitelji ili predstavnici drugih struka, poput primjerice spisateljice Ivane Brlić Mažuranić, čije stihove nalazimo u slikovnici *Dječja čitanka o zdravlju* s ilustracijama Vladimira Kirina (19).

Završetkom Prvog svjetskog rata, Zdravstveni odsjek Zemaljske vlade izdaje 1918. godine “Napatuk za školske liječnike srednjih i sličnih škola”, a Odjel za bogoštovlje i nastavu postavlja iste godine školske liječnike u sve srednje škole u Hrvatskoj (22). Tako je početkom školske godine 1918/19. svaka srednja škola u Hrvatskoj imala svog liječnika. Dužnosti školskog liječnika bile su da vrši sistematske preglede, da unosi podatke učenika u matični zdravstveni list, te da izvješćuje roditelje o dijagnosticiranoj bolesti i potrebnom liječenju. Kategorija socijalne patologije pomiče se tada u smjeru socijalne epidemiologije, liječnici prate zdravu školsku djecu pri tome intervenirajući kod pojavnosti određene patologije. Nazočnost liječnika postaje nužnost, tako da se u školama postupno osiguravaju prostori za preglede učenika. Međutim, uloga liječnika znatno je nadilazila same preglede, pa su oni uz nadzor higijensko – sanitarnih uvjeta u školi bili nazočni i na sjednicama „Učiteljskog zbora“. Ondje se s nastavnicima raspravljalo o zdravstvenim problemima učenika i davalo prijedloge i upute za uklanjanje higijenskih i komunalno sanitarnih nedostataka. Osim toga, školski je liječnik bio dužan i kod kuće posjećivati one učenike koji su češće izostajali iz škole ili kod kojih je

4 Prema: Naredbi o cijepljenju protiv boginja – 1876., Naredbi o nadziranju pučkih škola od zdravstvenih organa – 1883., Naredbi o sprečavanju zaraznih bolesti u školama – 1889., te Zakonu o uređenju zdravstvene službe – 1894.

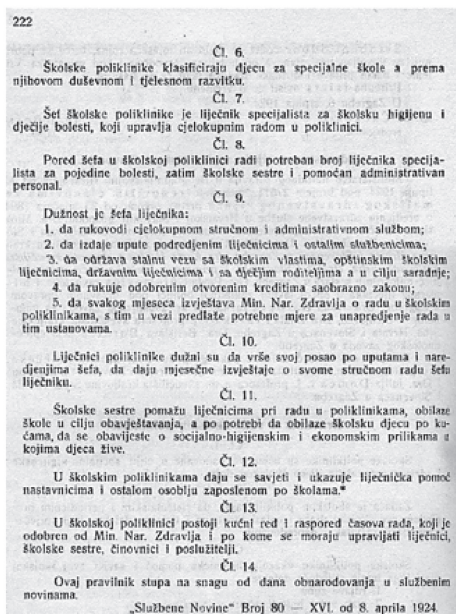
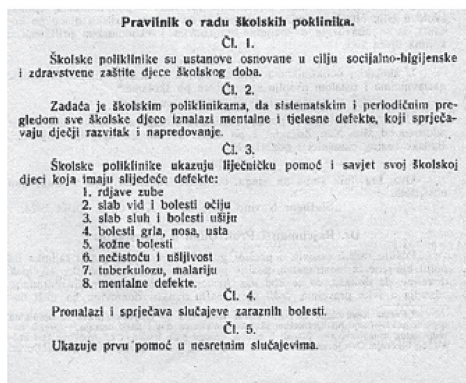
postojala sumnja da im članovi obitelji boluju od neke zarazne bolesti. Školski je liječnik također redovito podnosio godišnja izvješća o svom radu Odjelu za bogostovlje i nastavu Kraljevske zemaljske vlade. Uz navedeno, školski je liječnik bio i predavač higijene u završnim razredima srednjih škola. U Zagrebu su za takav rad već 1919. godine bila angažirana dva liječnika (16).

Institucionalizacija školske medicine

Zaštita zdravlja školske djece ubrzo se pokazala važnom kategorijom u zdravstvenoj skrbi za stanovništvo. Pojedinačne liječničke prostorije u školama nisu više zadovoljavale funkciju školskog liječnika pa se postupno otvaraju ambulatoriji i školske poliklinike. U Zagrebu je 1923. godine otvoren Gradski ambulatorij u Krajiškoj ulici, kao posebna ustanova za zdravstvenu zaštitu s ukupno 5.000 učenika iz jedanaest osnovnih škola (23). Njegovim otvaranjem stvoreno je učinkovito središte za organizaciju i proširenje školske higijene.

Za voditelja tog prvog školskog ambulatorija imenovan je dr. Ivan Köhler, specijalist pedijatar, kasnije primarijus i počasni član Zbora liječnika Hrvatske, koji će na toj dužnosti ostati do odlaska u mirovinu 1959. godine. Zdravstveno osoblje ambulatorija se sastojalo od dva liječnika i četiri školske sestre čija je djelatnost bila regulirana i posebnim Statutom. Počevši od 1925. godine, stalno se namještaju novi specijalisti, kao oftalmolog u činovničkom statusu, 1927. godine se otvara i zubna ambulanta koju osniva specijalist za bolesti usta i zubi dr. Aleksandar Peičić, godine 1928. namješten je i jedan otorinolaringolog na ugovor. Ubrzo nakon osnivanja, školski ambulatorij je po svojoj funkciji prerastao u dispanzer s vrlo razvijenim i djelotvornim programom za socijalno ugroženu populaciju. Djeca siromašnih roditelja, kao i onih koji nisu bili socijalno osigurani, mogla su besplatno popravljati zube, dobiti naočale i lijekove. Broj ambulantnih pregleda bio je u stalnom porastu (1939. godine oko 35000 učenika). Godine 1929., uz pomoć Higijenskog zavoda, u ambulatoriju su se mogle vršiti i pretrage radi crijevnih parazita, zatim pretrage sluha i dr. Bile su planirane i škole u prirodi (na zagrebačkom Tuškancu) za djecu koja su zaostajala u težini, međutim, zbog pomanjkanja materijalnih sredstava, prijavljeni projekti nisu bili prihvaćeni kao i neka druga nastojanja, koja su prekinuta izbijanjem rata i okupacijom u razdoblju od 1941. do 1945. godine. Nakon rata, prelaskom na sustav društvenog upravljanja u zdravstvenim ustanovama dolazi do ostvarenja značajnijih mogućnosti za razvoj ambulatorija i drugih zdravstvenih ustanova (23-13).

Vrhunac organizirane zdravstvene zaštite srednjoškolske omladine na području grada Zagreba započinje 6. listopada 1924. otvaranjem Školske poliklinike (16). Početak rada ove ustanove bio je skroman, no ciljevi jasno postavljeni. Poliklinika je bila smještena u prostorijama baraka bivše ciglane u Vojničkoj ulici

SLIKA 2.

Pravilnik o radu školskih poliklinika

i imala je sljedeće organizacijske jedinice: opću ambulantu, zubnu ambulantu, očnu ambulantu, plućnu ambulantu, rendgensku dijagnostiku i ambulantu za bolesti uha, grla i nosa koja je radila tri puta tjedno. Pod zdravstvenom zaštitom ove ustanove nalazilo se oko 7.000 učenika iz dvadeset zagrebačkih srednjih, stručnih i zanatskih škola. Prema ondašnjim standardima, poliklinika je imala i dačku kupaonicu s tuševima, pa je kupanje đaka bilo besplatno, kao i svi pregledi koji su se tamo obavljali. Besplatno se dijelilo riblje ulje, a siromašni učenici su besplatno dobivali lijekove, naočale i ortopedska pomagala (sl.2).

Prema podacima pohranjenima u Hrvatskom državnom arhivu, Školskom poliklinikom rukovodila je od 26. siječnja 1925. godine Desanka Ristović (sl.3) koja na toj dužnosti ostaje sve do početka II. svjetskog rata (6).

Desanka Ristović – zapostavljena nestorica školske medicine

Do sada se o ovoj izuzetnoj osobnosti štamparovske ideologije i jednoj od rijetkih žena na čelu neke važne zdravstvene ustanove uopće nije pisalo. Spominjana je tek uzgred, a nerijetko su podaci iz njenog života pogrešno navođeni. Cjelokupna njezina biografija ostala je neistražena i široj javnosti nepoznata. Ovdje donosimo pouzdane podatke temeljene na obiteljskoj usmenoj predaji i istraženim arhivskim dokumentima.

Slika 3.
Desanka Ristović

Desanka Gjermanović rođena je 17. svibnja 1882. godine u Indiji. Prvo zaposlenje dobiva 7. rujna 1912. godine u Petrinji gdje počinje raditi kao imenovana učiteljica nižih pučkih škola. Tako je u Kraljevskoj muškoj školi obučavala u ženskom ručnom radu i nadzirala sve učiteljske pripravnike. Godine 1911. udala se za liječnika Stevana Ristovića. Nakon njegove prerane smrti, u lipnju 1912. godine, odlazi u Innsbruck gdje 1914. godine upisuje studij medicine. Apsolvirajući prvi rigoroz, premješta se u Prag gdje je uspješno diplomirala 1919. godine (7). Poslije nostrifikacije praške diplome na Medicinskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu dobiva dozvolu za vršenje liječničke prakse kao specijalistica za dječje bolesti. Od 20. kolovoza 1922. godine odlukom Gradske općine (8) dobiva pravo boravišta u gradu Zagrebu što je bio preduvjet za stalnu službu kotarske liječnice. Nedugo nakon toga, odlukom Zdravstvenog odsjeka zapošljava se u Dječjem gradskom ambulatoriju (9). Na toj dužnosti ostaje sve do prelaska u Državnu školsku polikliniku 26. siječnja 1925. godine, na mjesto ravnateljice. Poliklinika je od vremena svoga otvaranja bila podložna Higijenskom zavodu u Zagrebu, a od 1941. Glavnom ravnateljstvu za zdravstvo.

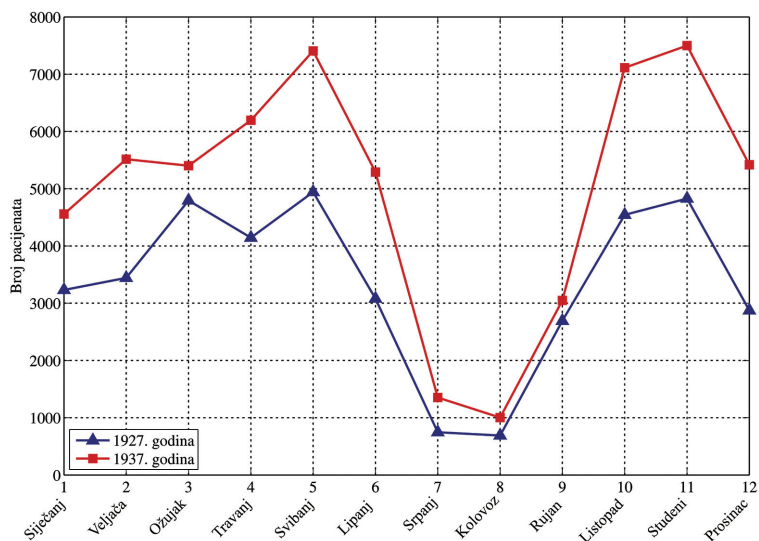
Školska poliklinika pod vodstvom Desanke Ristović (1925. - 1941.)

Kako se grad Zagreb razvijao, tako je rastao i broj školske djece. U vrijeme ravnateljstva Desanke Ristović, već 1926. godine, poliklinika pruža zdravstvenu zaštitu za 14.337 učenika srednjih škola, što je dvostruko više nego što ih je bilo kod osnutka ove ustanove. Broj posjeta i pregleda školske djece također se dvostruko povećao tako da je zbog skučenosti prostora bilo teško odgovoriti na sve potrebe zdravstvene skrbi. Iz navedenih razloga, 1927. godine grad Zagreb darovao je poliklinici zgradu, u Medulićevoj ulici 34, koja je naknadno prilagođena potrebama Školske poliklinike. Zgrada je bila useljiva već koncem te iste godine, sve ambulante su bile proširene, a otvorila se još i posebna ambulanta za preventivne preglede. Proširena je i kupaonica koja je raspolagala s deset tuševa, posebnom svlačionicom i čekaonicom. Kao ilustraciju intenziteta rada Desanke Ristović u sklopu Školske poliklinike, donosimo pregled izvješća o sveukupnom broju pacijenata za 1930. godinu u kojemu se navodi: interna ambulanta imala je 11. 842 posjeta, zubna ambulanta 9.900, očna ambulanta 3.543, ORL ambulanta 1.984, i kupaona 21.918. Sistematski je pregledano 9.913 učenika ili oko 70% (sl. 4). Budući da se broj učenika neprestano povećavao otvorena je u istočnom dijelu grada 1931. godine školska i zubna ambulanta u Hirčevnoj ulici (9). Ova je aktivnost bila prepoznata na najvišoj razini zbog čega je kralj Aleksandar odlikovao Desanku Ristović s ordenom Svetog Save 1927. i 1931. godine (1) (sl.5).

U to vrijeme sve je više rastao i broj učenika srednjih škola tako da je 1934. godine Školska poliklinika dobila još jednu, susjednu, stambenu zgradu u Medulićevoj 36. U toj zgradi nadograđeni su drugi kat i mansarda, čime je stvorena mogućnost za otvaranje cjelodnevnog boravka za đake putnike, kao i za đачku menzu. U menzi su se dijelila tri obroka za đake putnike i za one učenike koji kod kuće nisu imali zadovoljavajuću prehranu. Zbog sve većih potreba, 1934. godine Školska poliklinika otvara još tri specijalističke ambulante i to: logopedsku, psihohigijenu i ortopedsku ambulantu s korektivnom gimnastikom. Ukazom od 5. svibnja 1934. godine, Desanka Ristović je unaprijeđena na mjesto savjetnice Školske poliklinike. Kratko iza promaknuća podnosi zamolbu za dva mjeseca usavršavanja u Austriji što joj se i odobrava ukazom od 22. 11. 1934. godine (10).

Dvije i pol godine kasnije, 27. srpnja 1937. godine, Desanka Ristović se udaje za Andriju Štampara. Povodom vjenčanja, u Ljetopisu Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti objavljeno je: „*Oženio se dr. Andrija Štampar sa svojom najbližom suradnicom u kojoj nalazi čvrst oslonac u svom budućem radu*“ (12).

Nakon vjenčanja, Desanka Ristović – Štampar i dalje sigurnom rukom vodi Školsku polikliniku koja se neprekidno razvija i širi. Tako u sklopu opće ambulante počinje s radom i fizikalna terapija. Iste godine se osnivaju đачke ferijalne

SLIKA 4.

Broj sistematskih pregleda 1927./1937.

kolonije u Gorskom kotaru, zatim dnevne kolonije u Podsusedu i ferijalna kolonija na moru. Ovim kolonijama rukovodila je Školska poliklinika i Gradski higijenski zavod.

Godine 1938., Školska poliklinika dobiva na Sljemenu dačko oporavilište sa „šumskom školom“ u kojoj se vršila nastava za učenike koji su zbog bolesti propustili svakodnevnu nastavu. Neposredno prije Drugog svjetskog rata, tj. 1940. godine, na zdravstvenoj zaštiti srednjoškolske omladine u Školskoj poliklinici radila su četiri školska liječnika, deset medicinskih sestara, dva zubna liječnika, dva zuba asistenta, zatim oftalmolog, otorinolaringolog, internist, neuropsihijatar, logoped, ortoped i fizioterapeut. Pod zdravstvenom zaštitom nalazilo se oko 18.000 učenika iz 38 škola. Iz izvještaja te godine proizlaze sljedeći podaci:

- u internoj ambulanti 27.090 posjeta
- u zubnoj ambulanti 10.775 posjeta
- u očnoj ambulanti 5.388 posjeta
- u ambulanti za plućne bolesti 4.377 posjeta
- u ambulanti za ORL 853 posjeta
- u savjetovaništu za psihohigijenu 426 posjeta
- kod logopeda 234 posjeta
- sistematski je pregledan 6.691 učenik
- kupaonu je koristilo 2.215 učenika,
- izdano je 55.998 obroka.

P r e p i s.

N J E G O V O V E L I Č A N S T V O
 A L E K S A N D A R I.
 po milosti božjoj i volji narodnoj
 KRALJ SRBA, HRVATA I SLOVENACA

blagovoleo je potpisati sledeći Ukaz
 Na predlog Našeg Ministra Narodnog Zdravlja
 odlikujemo
 Gospodj. Dr. D E S A N K U R I S T O V I Ć
 šefa Školske poliklinike, Zagreb
 Kraljevskim ordenom
 S V E T O G A S A V E
 petim /V/ redom
 Naš Ministar Narodnog Zdravlja
 neka ovaj Ukaz izvrši
 Ministar Narodnog Zdravlja
 Dr. Čed. M. Mihailović s.r. ALEKSANDAR s.r.

Z.No.55582
 1. decembra 1928 god.
 u Beogradu

Kancelar Kraljevskih ordena daje ovu Povelju
 Gospodj. Dr. DESANKI RISTOVIĆ
 kao dokaz njenog odlikovanja

K O No 2678
 11. februara 1929 god.
 u Beogradu

Sekretar
 Kancelarije Kraljevskih ordena:
 /potpis nečitljiv/ s.r.

Kancelar Kraljevskih ordena
 diviz.djeneral.
 / potpis nečitljiv /

Da je ovaj prepis veran svome originalu tvrdi i overava:

[Handwritten signature]
 Ristović, Desanka

SLIKA 5.
 Odlikovanje kraljevskim ordenom svetog Save

Zdravstveno stanje učenika prema rezultatima sistematskih pregleda u razdoblju od 1924. - 1940. godine pokazuje da je osnovna problematika u odnosu na zdravlje učenika bila vezana uz zarazne bolesti, rahitis, adenoidne vegetacije, strumu i nedovoljnu ishranjenost. Desanka Ristović Štampar je upravo na teme

koje su se ticale ispravne prehrane dosta često organizirala i predavanja u sklopu kojih su mogli sudjelovati roditelji i djeca. Ova su predavanja bila osmišljena kao radionice u kojima su svi polaznici aktivnim sudjelovanjem učili o zdravoj prehrani i očuvanju zdravlja općenito.

U tom razdoblju poduzete su i neke zasebne akcije kao npr. ispitivanje stanja vida i sluha učenika, fakultativna cijepljenja, itd. Sve u svemu razvidno je da je rad na zdravstvenoj zaštiti školske djece i omladine bio dobro organiziran, te da se iz godine u godinu osuvremenjivao (sl.4) i odvijao u skladu s onovremenim principima prevencije bolesti i zaštite zdravlja školske djece. Time je školska poliklinika postala i ogledna postaja međunarodnih delegacija koje su sve češće dolazile u posjet Školi narodnog zdravlja. (20-4).

Drugi svjetski rat poremetio je taj rad, ali ga nije posve ukinuo. Došlo je do zatvaranja specijalističkih ambulanti ili se pak njihov rad smanjio na svega par sati tjedno, budući da su neki liječnici specijalisti bili primorani napustiti svoja radna mjesta zbog nepodobnosti vlastima NDH. Među njima je bila i dr. Desanka Ristović Štampar koja je otpuštena iz službe 1. srpnja 1941. godine (2-17) (sl.6). Za to vrijeme, Školska ambulanta, kao i đачka menza, i dalje radi tijekom cijelog rata, jedino se 1942. godine zatvara kupaona zbog pomanjkanja ogrijeva. Predavanja po školama također traju i dalje, tijekom cijeloga rata.

Nakon 1941. godine

Napuštanjem službe dr. Desanka Ristović – Štampar sudjeluje u akcijama spašavanja srpske i židovske djece zajedno s Dijanom Budisavljević (3). Akcije su se sastojale od skupljanja i slanja pomoći u novcu, hrani, odjeći i lijekovima zatočenim ženama i djeci u logorima Loborgrad, Gornja Rijeka, Stara Gradiška i Jasenovac, zatim od izvlačenja i prijevoza majki i djece iz logora, kao i udomljavanja nezbrinute logoraške djece u zagrebačke, jastrebarske i sisačke obitelji, dječje domove i bolnice za koje su prikupljale pomoć kako bi osigurale njihovo uzdržavanje. Osim toga, vodile su i sustavnu i složenu kartoteku s evidencijom djece što je omogućilo njihovo ponovno spajanje s majkama i očevima koji su bili slani na prisilni rad u Njemačku. Po završetku rata 1945. godine Desanka Ristović se ponovo vraća na svoju staru dužnost. S velikim elanom prihvaća se poslova koji su u vrijeme rata bili prekinuti i zapostavljeni. Činilo se da je sve ponovo isto jer je poliklinika pod zdravstvenom zaštitom tada imala 18.713. učenika iz 34 škole. Osnovane su i nove ambulante: opća praksa, zubna, očna, za plućne bolesti, te za sistematske preglede i fizikalnu terapiju. Ponovo je otvorena i đачka kupaonica, a redovito je počela raditi i menza, koja je imala 965 učenika na prehrani. Oporavilište na Sljemenu se proširilo na 64 kreveta, a vodila ga je jedna medicinska sestra (16).

NEZAVISNA DRŽAVA HRVATSKA - MINISTARSTVO ZDRAVSTVA

Z. Broj: 18208-1941.

Zagreb, dne 1. srpnja 1941.

Na temelju alineje 1 §-a 2 zakonske odredbe o isprav-
ljanju neispravnosti i nepravda počinjenih činovnicima i službenicima
kod postavljanja promaknuća i umirovljanja od 22. travnja 1941.
broj: XI-21-Z.p.1941 i zakonske odredbe o liječnicima i liječničkoj
službi broj: XVII-11-Z.p.1941.

O d r e d u j e m

da se Dr. Desanka Ristović -Štampar zdravstveni savjetnik IV. grupe
1. stupnja
/ kod državne školske poliklinike u Zagrebu otpusti iz državne službe.

Ovu odredbu izvršiti!

MINISTRA ZDRAVSTVA:

Dr. Petrić v.r.

.....

Da je ovaj prepis vjeren svome originalu, koji se nalazi
u pohrani kod ministarstva zdravstva Nezavisne Države Hrvatske u
Zagrebu, tvrdi i posvjedočuje po službenoj dužnosti isto ministarstvo

Z. broj: 18208-1941.

Zagreb, dne 1. srpnja 1941.

Za ministra

Predstojnik odjela za zdravstvo

SLIKA 6.

Odredba o otpustu iz državne službe

U vrijeme kada dr. Desanka Ristović Štampar odlazi u mirovinu, prestaju neke od aktivnosti za koje smatramo da su bile ključ, ne samo školske medicine, već i zdravstveno prosvjetiteljskog rada općenito. Ukidaju se predavanja iz higijene, u veljači 1947. godine prestaje s radom i đačka menza, a u travnju iste godine

prestaje raditi i đaćka kupaonica. U veljači 1949. godine pod upravu Školske poliklinike dolazi i Školski ambulatorij u Krajiškoj ulici, koji je imao nadzor nad svim pripadajućim osnovnim školama na području grada Zagreba. Tako je zdravstvena služba za svu djecu osnovnih i srednjih škola tada centralizirana u Školskoj poliklinici. U narednom razdoblju opseg rada u poliklinici se smanjivao, sve dok 1962. godine nije skroz ukinut. Učenike i brigu o njihovom zdravlju preuzeo je Školski dispanzer Doma zdravlja Centar, koji je preselio u adaptirane prostorije u Haulikovoj ulici, dok su specijalističku službu preuzeli domovi zdravlja i bolnice.

Za to vrijeme, dr. Desanka Ristović Štampar je u mirovini i putuje sa svojim suprugom kojega je nadživjela deset godina. Preminula je u Wisconsinu, gdje je otišla na bratov pogreb u prosincu 1967. godine. O njezinoj smrti naša javnost nije bila izviještena. Vijest su donijele američke novine javljajući da je 5. ožujka 1968. godine u 85. godini života umrla jugoslavenska pedijatričarka i pionirka koja je doprinijela razvoju školske medicine, te socijalnog i humanitarnog rada u zemlji (25).

Zaključak:

U hrvatskoj medicinskoj historiografiji uloga Desanke Ristović-Štampar ostala je zanemarena. Rekonstrukciju njenog života, koju ovdje objelodanjujemo prvi put, ispravlja dosadašnje navode, primjerice, podatak da je od samog početka bila na čelu Školske poliklinike. Prema arhivskim dokumentima razvidno je da služba ove liječnice kao voditeljice Poliklinike počinje već 1925. godine. Jednako tako su ispravljene i zablude o njezinom djevojačkom prezimenu koje nije Ristović, već Gjermanović, te je i ustanovljen točan nadnevak njene smrti 1968. godine.

Sve do kraja prve polovine 20. stoljeća, žene na čelnim pozicijama zdravstvenih ustanova su bile izuzetna rijetkost. Desanka Ristović Štampar je svojevrstan presedan. Njezina je karijera i uspon bila rezultat iskustava stečenih u području kako školstva, tako i medicine. Upravo ove dvije presudne sfere su se u razdoblju između dvaju svjetskih ratova prožimale i međusobno poticale usmjerujući punu pozornost na zaštitu zdravlja školske djece kao nikada prije. U tom smislu, Desanka Ristović-Štampar izrasta iz sjene zaborava kao snažna figura, nestorica i pregalnica školske medicine kao važne sastavnice očuvanja zdravlja cjelokupne populacije analiziranog razdoblja.

Literatura:

1. Arhiv Odsjeka za povijest medicinskih znanosti HAZU.
2. Arhiv Odsjeka za povijest medicinskih znanosti HAZU. Dosje Desanke Ristović

3. Dnevnik Dijane Budisavljević 1941. – 1945., Hrvatski državni arhiv; Javna ustanova Spomen – područje Jasenovac, Zagreb, 2003.
4. *Dugac Ž.*; Protiv bolesti i neznanja. Rockefellerova fondacija u međuratnoj Jugoslaviji, Zagreb, 2005. str. 60.
5. *Fatović-Ferenčić, S.*; Society as an Organism: Metaphor as Departure Point of Andrija Štampar's Health Ideology. Croatian Medical Journal, 49/2008, Zagreb, 2008. str. 709-719.
6. HR-HDA⁵- 890 Personalni spisi državnih službenika Zemaljske vlade, Pokrajinske uprave, oblasnih uprava, Savske banovine, Banovine Hrvatske i ministarstava NDH. Ukaz njegovog veličanstva Aleksandra I. na prijedlog Ministra narodnog zdravlja o postavljanju dr. Desanke Ristović za vršioca dužnosti šefa poliklinike u VII grupi I kategorije.
7. HR-HDA-890 Personalni spisi državnih službenika Zemaljske vlade, Pokrajinske uprave, oblasnih uprava, Savske banovine, Banovine Hrvatske i ministarstava NDH. Prijepis i nostrifikacija diplome praškog sveučilišta.
8. HR-HDA-890 Personalni spisi državnih službenika Zemaljske vlade, Pokrajinske uprave, oblasnih uprava, Savske banovine, Banovine Hrvatske i ministarstava NDH. Potvrda o pravu zavičajnosti u gradu Zagrebu.
9. HR-HDA-890 Personalni spisi državnih službenika Zemaljske vlade, Pokrajinske uprave, oblasnih uprava, Savske banovine, Banovine Hrvatske i ministarstava NDH. Potvrda o službi u Dječjem ambulatoriju.
10. HR-HDA-890 Personalni spisi državnih službenika Zemaljske vlade, Pokrajinske uprave, oblasnih uprava, Savske banovine, Banovine Hrvatske i ministarstava NDH. Potvrdnica o odobravanju školovanja u Austriji.
11. HR-HDA-890 Personalni spisi državnih službenika Zemaljske vlade, Pokrajinske uprave, oblasnih uprava, Savske banovine, Banovine Hrvatske i ministarstava NDH. Dokument o razrješenju dužnosti
12. *Kesić, B.*; Andrija Štampar (1888-1958), Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, 65/1961, Zagreb, 1961. str. 188
13. *Lončar-Dušek, M.*; 70 godina prvog školskog ambulatorija (1923-1999), 100 godina prvog školskog liječnika u Hrvatskoj, 200 godina školske medicine u Europi, Paediatrica Croatica, 38/1994, Zagreb, 1994. str. 51-3.
14. *Mašović, F.; Barišić B.; Ruljnjević N.*; Razvoj zdravstvene zaštite školske djece i omladine u SR Hrvatskoj, u: Zbornik radova I. kongresa liječnika školske medicine Hrvatske, Split-Trogir, 1972. str. 610-16.
15. Naredba od 24. kolovoza 1875. godine br. 2949 kojom se izdaju naukovne osnove za obće pučke i građanske škole u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji, Narodne Novine, 1875, str. 11.
16. *Novak-Reiss, A.*; Razvoj organizirane zdravstvene zaštite školske djece i omladine u gradu Zagrebu kroz 50 godina, u: Zbornik radova „50 godišnjica osnutka prvih ustanova za zdravstvenu zaštitu školske djece i omladine u Zagrebu“, Zagreb, 1974.
17. Objava o razrješenju dužnosti u Narodnim novinama od 22. travnja 1941. godine
18. *Prebeg, Ž.*; Nova organizacija školske medicine: suton ili renesansa. Liječnički vjesnik, 120/1998, Zagreb, 1998. str. 257-308.
19. *Rapo, V.*; Zdravlje i škola, Školski muzej, Zagreb, 2007.
20. Raichman i Prof Gunn u Jugoslaviji, Liječnički vjesnik, 46/1924, Zagreb 1924. str. 222-3.
21. *Smrekar, M.*; Priručnik za političku upravnu službu u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji. Naredba kr. zemaljske vlade od 7. ožujka 1889. godine. Br. 40.563 ex 1888., kojom se izdaje naputak kako valja zapriječiti u školah prijenos kužnih bolesti. Zagreb, 1899

5 Hrvatski državni arhiv u Zagrebu (signatura i naziv fonda)

22. *Vitauš, F.*; Rad školskih liječnika u Zagrebu šk. god. 1921/22., Liječnički vjesnik, 50/1928, Zagreb, 1928. str. 940.
23. *Vukadinović, M.*; Pedeset godina od osnivanja prvog školskog ambulatorija u Zagrebu. Zbornik radova „50 godišnjica osnutka prvih ustanova za zdravstvenu zaštitu školske djece i omladine u Zagrebu“. Zagreb, 1974.
24. Zakon od 14. listopada 1874. o ustroju pučkih škola i preparandijah za pučko učiteljstvo u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji, Narodne novine, 1874.
25. Wisconsin medical journal, opseg 67, izdanja 1-6, str. 286, dostupno na URL: <http://books.google.hr/books?id=661KAQAIAAJ>.

Popis slika:

1. Narodne novine – Broj 256 od 14. studenog 1874. godine. Zakon o ustroju pučkih škola i preparandijah za pučko učiteljstvo u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji
2. Službene novine – Broj 80 - XVI od 8. travnja 1924. godine. Pravilnik Školske poliklinike
3. HR-HDA-890 Personalni spisi državnih službenika Zemaljske vlade, Pokrajinske uprave, oblasnih uprava, Savske banovine, Banovine Hrvatske i ministarstava NDH. Fotografija Desanke Ristović iz službeničkog lista zdravstvenih djelatnika
4. HR-DAZG-242 Školska poliklinika. Mjesečni izvještaji o radu poliklinike za razdoblje od 1925. – 1939. Krivulja kretanja obavljenih sistematskih pregleda školske djece u Školskoj poliklinici za godinu 1927. i 1937. godinu
5. Arhiv Odsjeka za povijest medicinskih znanosti HAZU. Odlikovanje Desanke Ristović Kraljevskim ordenom Sv. Save
6. HR-HDA-890 Personalni spisi državnih službenika Zemaljske vlade, Pokrajinske uprave, oblasnih uprava, Savske banovine, Banovine Hrvatske i ministarstava NDH. Dokument o razrješenju dužnosti na temelju XX-21-Z.p.1941 i zakonske odredbe o liječnicima i liječničkoj službi broj: XVII-11-Z.p.1941.godine NDH

Summary

Darija Hofgräff, Stella Fatović

The role and contribution of Desanka Ristović Štampar (1882-1968) to the development of Zagreb School Polyclinic (1925-1941)

In this paper we discuss the contribution of Desanka Ristović Štampar (1882 – 1968) to the development of the School Polyclinic in Zagreb in the period 1925 – 1941. The role of this doctor is neglected in the Croatian medical historiography, and her life and destiny are unknown to wider community. Reconstruction of her life, which is being published for the first time, is made based on the archival records and the interview with the only living daughter of Andrija Štampar, Ms. Zora Štampar. Based on these sources, the dynamics of her work in the School Polyclinic in Zagreb was showed, as well as the erroneous date of the beginning of her service corrected together with mistakes connected to her maiden name, and the correct date of her death, March 5, 1968 was discovered.

Key words: school medicine, Zagreb School Polyclinic, Desanka Ristović Štampar (1882 – 1968), history of medicine